

Lunds Universitet
Socialhögskolan
Komparativ socialpolitik
Vårterminen 2005

JAPAN & SVERIGE
EN KOMPARATION AV PENSIONSSYSTEMEN

Författare: Stefan Melovic
Handledare: Per Gunnar Edebalk

Abstract

The purpose of this essay was to compare the Swedish and the Japanese pension system and see if there were any big differences or similarities. I was looking for answers to such questions as if the systems were modelled with the problematic demographic situation in mind and also how these two countries had tried to manage the problems. Path dependency was also a central conception when I studied the reforms of the two pension systems. I mainly used literature and Internet sources in my study. There were many books on the Swedish pension system and the debates that had been going on since the 80's. The Japanese pension system was however a bit more difficult to grasp. I thought it was very complex at a start. But it did not take long though before I could recognize the pattern.

Although I found that the two systems had many similarities. I also found that path dependency did not play as big a role as I had expected. If Sweden could change its pension system from defined benefit to defined contribution in 1991. History could not be that important to the shaping of a pension system.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	INLEDNING	1
1.1	Problemformulering	1
1.2	Syfte & Frågeställningar	3
1.3	Studiens upplägg, metod & urval	3
1.4	Resultatets tillförlitlighet	4
1.5	Källkritik	5
1.6	Etiska överväganden	6
1.7	Fortsatt framställning	6
2	PENSIONSSYSTEM	7
2.1	Hur ett pensionssystem kan byggas	7
2.1.1	<i>Defined Benefit</i>	9
2.1.2	<i>Defined Contribution</i>	9
2.2	Ersättningsmetoder	9
2.3	Täckning	10
2.4	Finansiering	11
2.5	Indexering	12
2.6	Administration	12
2.7	Anpassning av underskott	13
2.8	Path dependency	13
3	DEMOGRAFI	15
4	TVÅ PENSIONSSYSTEM ATT JÄMFÖRA	19
4.1	Japan	20
4.1.1	<i>Debatt då och nu</i>	23
4.1.2	<i>Japans pensionshistoria</i>	24
4.2	Sverige	26
4.2.1	<i>Debatt då och nu</i>	29
4.2.2	<i>Sveriges pensionshistoria</i>	30
5	JÄMFÖRELSE OCH ANALYS	31
6	REFLEKTIONER	37
	KÄLL- & LITTERATURFÖRTECKNING	40

1 INLEDNING

En fråga som ständigt finns på diskussionsforumet är den som rör vår framtida pension och möjlighet att kunna leva som vanligt, trots bortfallet av inkomst. På senare år har en trend skapats bland världens i-länder. Många länder har eller håller på att reformera sina pensionssystem till följd av en allt för låg nativitet d.v.s. antalet födslar i landet. Det är bara två länder, av dagens i-länder, som idag går mot strömmen, Irland och Island. Dessa länder skall dock inte undersökas här, istället skall jag koncentrera mig på två utav världens äldsta befolkningar, Sveriges och Japans.

Anledningen till att jag presenterar just dessa två länder är för att de båda är kända för att ha en väldigt gammal befolkning. Sverige har nyligen gått igenom en stor reform när det gäller pensionssystemet och min nyfikenhet var stor kring hur japanerna skulle lösa sin demografiska problematik.

I Sverige väljer man att ha ett obligatoriskt nationellt pensionssystem eftersom det är den mest solidariska lösningen (Ståhlberg, 2004). Hur ser det idag, och i framtiden, ut i Japan?

1.1 Problemformulering

Det japanska samhället har ett problem. Demografin går inte jämt ut, den äldre delen av befolkningen blir allt större. På bara 25 år ökade andelen äldre i samhället med lika många procent som den gjorde i Sverige under 80 år! Hur kommer de att lösa det här problemet när det gäller pensionssystemet? Japan har faktiskt redan tagit täten som världens äldsta befolkning, detta inträffade år 2002 (Maruo, Björklund & le Grand, 2004). Jag är väldigt intresserad av att se om Sverige och Japan har något att tillföra varandra på det här området. Sverige är ju också känt för att ha en väldigt hög andel äldre, personer som är 65 år eller äldre, i befolkningen.

För några år sedan reformerades som bekant vårt pensionssystem från att ha varit ett förmånsbaserat till att bli ett avgiftsbaserat sådant, främst med anledning av den ökande andelen äldre. Sverige vände tvärt på sitt pensionssystem och skapade något helt nytt. Kommer Japan att göra något liknande, eller har de redan gjort något åt situationen? Är det en möjlighet även för dem att vända helt på sitt nuvarande pensionssystem eller finns det problem och hinder för detta?

Svenskarna och japanerna är kanske på väg tillbaka till det samhälle där de äldre inte kunde försörja sig själva? I industrialiserade länders, som Sverige och Japan, finns inte längre flergenerationsfamiljerna vilket betyder att när man på ålderns höst behöver hjälp med ekonomi och dylikt får man klara sig på egen hand. Pensionssystemet är trots allt till för att få bort det gamla systemet där man som äldre antingen fick bo hos sina barn, om detta var möjligt, eller hamna i fattigstugan.

Svensson och Lindblom (2004) tar upp Turners och Watanabes teori om att pensionssystemet utvecklas i takt med de ekonomiska och de demografiska förutsättningarna som råder i gällande samhälle. Man förlitar sig idag mer på staten än på familjen när man kommit så långt i livet som till pensionen, åtminstone i i-länderna (Svensson & Lindblom, 2004). Om detta påstående är sant, vad händer då när den ekonomiska tillväxten stagnerar och den demografiska kurvan ser allt dystrare ut? Får vi, i Sverige, en negativ utveckling i pensionerna då också? Vår egen statsminister, Göran Persson, har sagt att svenska folket kommer att bli förbannade om 40 år. Då först förstår vi konsekvenserna av pensionsreformen 1998.¹ Men med våra relativt höga löner idag, skulle en person själv kunna spara ihop till en relativt god privatpension. Problemet med denna lösning är dock att individen inte ser behovet av pension förrän det är allt för sent och då hinner man inte spara tillräckligt (Ståhlberg, 2004). Således är den offentliga pensionen det främsta vapnet mot fattigdom och utanförskap för människor som inte längre är kapabla till att försörja sig själva. Om denna försämras eller försvinner helt. Hur kommer pensionärerna då att klara sig?

De två främsta syftena med pensioner är att dels undvika fattigdom bland de äldre, ett sorts minimiskydd. Samt att pensionen kopplas till individens tidigare inkomst för att utjämna gapet mellan inkomst och konsumtion över ett längre tidsperspektiv (Svensson & Lindblom, 2004). Med en låg, eller ingen, pension kan man omöjligt konsumera lika mycket som man gjort under sin arbetsverksamma period. Hur står sig dessa påstående mot den allt större inkongruens som växer fram mellan den arbetsföra delen av befolkningen och den pensionerade, som ska försörjas av den förstnämnda. Kan våra barn klara av att försörja oss i framtiden genom pensionssystemet?

¹ Här får jag referera till mig själv då jag inte minns när han sagt detta.

För att uppsatsen inte skall bli allt för omfattande och hålla sig på rätt köl, så har jag valt att främst granska historiken från 1980-talet och fram till idag. Pensionshistorien, som oftast börjar någon gång i slutet av 1800-talet, i enbart ett land är tillräckligt enbart det för att fylla en egen uppsats. Dessutom är problematiken med den äldre befolkningen påtaglig och uppmärksammas först under 1980-talet. Det var då man fick upp ögonen för den framtida situationen. Den äldre delen av befolkningen skulle ju också ha en försörjning.

1.2 Syfte & Frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att jämföra, skillnader och likheter i, pensionssystemen i två länder, Japan och Sverige, med samma demografiska problematik, d.v.s. en ökad äldre befolkning i kombination med en låg nativitet.

- Hur ser man om de rådande pensionssystemen är utformade med det demografiska problemet i åtanke?
- Hur har man i de två länderna försökt att lösa problemet?
- Hur skiljer sig utformningen av de olika systemen?
- Beror dessa skillnader, om det finns några, på tidigare system och föreställningar om pensioner?

1.3 Studiens upplägg, metod & urval

Uppsatsen skall genomföras med hjälp av litteraturstudier då det inte är relevant att intervjua folk för en sådan här jämförelse av två länders pensionssystem. En antologi innehåller mer koncentrerad information om fenomenet än vad en person kan. Dessutom är en litteraturstudie betydligt mer tidseffektiv. Ett problem med detta är dock att mycket av den litteratur jag använt är på engelska. Den har översatts först från japanska till engelska och sedan till svenska från engelska. Så språkliga misstolkningar är inte att helt utesluta. Även om jag gjort vad jag kunnat för att korrigera dessa. Mycket av den litteratur jag läst har rekommenderats av min handledare. Den kompetens han besitter på området borde kunna garantera den rekommenderade litteraturen en viss validitet.

Att litteraturen är på engelska innebär också att de flesta centrala begreppen som används i uppsatsen kommer att presenteras på engelska eller i form av engelska förkortningar. Alla begrepp kommer, för läsarens skull, dock att förklaras och översättas innan de börjar

användas i någon vidare diskussion. Eftersom det japanska pensionssystemet innehåller många namn kommer även dessa att presenteras på engelska, i förkortad form. Att lägga fram japanska namn och använda dessa skulle med all sannolikhet snarare förvirra läsaren.

”Japan 2004, An International Comparison” (Keizai Koho Center, 2004). Denna bok har hjälpt mig en del i mitt informationssökande. Eftersom det var den första boken jag läste så blev jag minst sagt chockad över den demografiska utvecklingen. Jag visste att den gick åt fel håll, men inte att den skulle vara så stor.

Det är med hjälp av Thomas Denks teorier som jag ska försöka göra en deskriptiv komparativ studie av de båda länderna. Denk skriver att med hjälp av en jämförelse av två länder ges möjlighet att studera politiska likheter och skillnader. Påståenden om socialpolitiska utvecklingar kan sedan skapas genom att se på jämförelserna som gjorts (Denk, 2002). Komparativa studier är därför viktiga för att vi ska kunna förstå hur och varför våra egna system utformats. För att kunna förstå och analysera sina insamlade fakta, måste man först ställa upp den på ett överskådligt sätt. Det behövs även klara ramar för vad som skall vara med i dessa fakta (Spicker, 2000).

För att kunna genomföra en god komparation har jag läst i boken ”Komparativ metod – förståelse genom jämförelse” av Thomas Denk (2002). Här presenteras flera alternativ och riktlinjer för hur man utför en komparation mellan länder och deras politiska system. Tanken är att jag med hjälp av dessa riktlinjer, och insamlad information och förståelse för ämnet, skall kunna göra en jämförelse och analys av fenomenet.

Det antagande jag gjort i början av uppsatsen, att det finns likheter och/eller skillnader i det svenska respektive det japanska pensionssystemen, ligger till grund för den vidare framställningen. Jag valde Sverige och Japan av det skälet att båda är kända för att ha en väldigt hög andel äldre i sina samhällen samt att båda är etablerade i-länder. Det är heller inte någon slump att jag valde ett europeiskt och ett asiatiskt land. Förhoppningen är att få fram olika tankesätt och lösningar.

1.4 Resultatets tillförlitlighet

Den litteratur jag funnit om Japans pensionssystem är helt på engelska vilket innebär att information översatts från japanska till engelska och sedan från engelska till svenska i den här

uppsatsen. Språkliga misstolkningar är inte helt uteslutet. Även om informationen från början är korrekt översatt kan jag själv ha missförstått, feltolkat eller använt informationen på fel sätt. Misstag görs, det är en del av mänsklighetens arv. Men jag har försökt att läsa igenom och korrigera mina fel i den mån jag kunnat. Det är trots allt i slutändan mitt eget ansvar att se till så det material jag presenterar är korrekt och fri från dåliga översättningar.

Naiv teori kan också vara ett hot mot resultatets tillförlitlighet. Naiv teori innebär att man har en bild av hur något fungerar. Bilden kan vara helt felaktig och försvåra för bland annat inlärningsprocessen.

Även om man är svensk medborgare och borde förstå, och i viss mån tror sig göra det också, det svenska pensionssystemet. Så är det ofta betydligt mer komplext och invecklat än vad man kan tro. När inte ens de experter som utformade systemet kan förklara fullt ut hur systemet fungerar. Så förstår man att det är ett komplext system. Samma sak gäller för det japanska systemet. Det rör sig om kategorier, grupper, offentliga, halvoffentliga och privata pensioner om vart annat. Detta gör att det blir väldigt svårt att sätta sig in i hur det fungerar i realiteten.

Bilden, eller den naiva teorin, av systemet man kan tänkas ha till en början revideras dock kontinuerligt under skrivandet. Därför bör den således inte utgöra något större hot i slutändan.

Uppsatsen reliabilitet är beroende av ovanstående fenomen. Med andra ord om jag gjort någon feltolkning eller felöversättning faller uppsatsens reliabilitet. Då jag tror mig lyckats med att översätta till korrekt och passande svenska. Hoppas jag att reliabiliteten och validiteten säkrats.

Huruvida metoden i sig kan ses som tillförlitlig beror på nästa rubrik. En god författare borde alltid vara källkritisk för att uppnå en validitet på sin uppsats. Jag tror att en god validitet kan uppnås med denna uppsats. Att den grundas på litteraturstudier tror jag inte ska vara något problem då jag, som ovan nämnt, försökt jämföra de olika källornas information.

1.5 Källkritik

Jag har försökt att använda mig av så säkra litterära källor som möjligt. Med säkra källor avser jag böcker som håller hög standard på sitt innehåll. Dessa böcker är ofta kopplade till

professorer och universitet. Jag har även använt mig av källor som angetts i dessa. Mycket av denna information har även rekommenderats mig av handledaren.

Den information jag samlat in från Internet har främst kommit från officiella statliga myndigheters hemsidor. Detta innebär förstås inte att källorna är helt tillförlitliga. Men det inger en förhoppning om att de faktiskt är det. Den japanska statistiska centralbyrån påpekar även på sin hemsida att de enbart gör befolkningsstatistik vart femte år och estimerar däremellan folkmängden i landet.

De litterära verk som jag använt mig av är främst av akademisk karaktär. Den uppsats, som jag haft mycket hjälp av i min studie, *Pensioner i utveckling* (Svensson & Lindblom, 2004), anser jag vara relativt opartisk och därmed källkritisk i sig själv till sitt innehåll.

Vissa källor har jag ställt mot varandra för att få en bättre bild och då konstaterat att de stämmer överens med varandras fakta. Det har i större utsträckning varit möjligt att göra detta med information om det svenska systemet. Men jag har inte kontrollerat all information på detta sätt, då jag inte funnit det nödvändigt t.ex. statistik från SCB, Statistiska Centralbyrån.

1.6 Etiska överväganden

Då etiska överväganden bör göras av varje författare ägnar jag också ett par rader åt det i den här uppsatsen. Min uppsats rör sig på en makronivå, vilket innebär att personer inte behandlas häri. Således bör ingen komma till skada eller kränkas av materialet som kommer att presenteras framöver.

Dagens pensionärer kan ses som en grupp vilken enbart är samhället till last. Det är viktigt att komma ihåg att det är dessa människor som byggt upp vårt land under sina egna arbetsverksamma år. Pensionärerna i sig utgör därför inget problem. Utan snarare är det pensionerna som är samhällets bekymmer.

1.7 Fortsatt framställning

För att kunna svara på frågeställningarna ovan kommer jag i kommande kapitel, 2, försöka redogöra för hur man kan bygga upp ett offentligt pensionssystem. Hur man kan finansiera, ersätta samt anpassa pensionerna till folket. En genomgång av begreppet ”path dependency” kommer också att finnas med för att jag skall kunna besvara den sista av mina

frågeställningar. Detta är det kapitel som utgör verktygen för att senare kunna jämföra det båda ländernas pensionssystem.

I kapitel 3 som tilldelats namnet Demografi, skall jag presentera lite statistisk underlag om hur situationen ser ut i Japan respektive Sverige sedan 1980-talet. Detta är också ett viktigt kapitel för att läsaren skall kunna få förståelse för mina frågeställningar och syfte med uppsatsen.

Efter detta följer så en, förhoppningsvis, enkel beskrivning av hur pensionssystemen i Sverige och Japan ser ut och fungerar. Förhoppningen är att innehållet är så förenklat att läsaren efter kapitlet inte ska känna sig mer förvirrad än förut. En kortare tillbakablick kommer även in under dessa två kapitel för att visa på att fenomenet med "path dependency" faktiskt är närvarande. En analys och jämförelse följer så och som avslutande kapitel kommer därefter reflektioner på uppsatsen och insamlandet av material. Förhoppningsvis blir det en trevlig läsning för den som önskar. Varsågod!

2 PENSIONSSYSTEM

För att läsaren skall kunna förstå vidare kapitel där en jämförelse över skillnaderna och likheterna mellan det japanska och det svenska pensionssystemet görs så kommer jag här att presentera hur olika pensionssystem kan byggas upp samt presentera begrepp som är viktiga i sammanhanget. När jag beskriver de alternativ som existerar har jag valt att exemplifiera med främst andra länder än Japan. Att Sverige dock används frekvent som exempel är för att det är ett system som jag tror mig känna till. En andra tanke jag haft med detta är att läsaren skall kunna känna igen sig enkelt i begreppens implementering.

2.1 Hur ett pensionssystem kan byggas

Man kan naturligtvis som med allt annat bygga pensionssystem på olika sätt. Dock finns det vissa riktlinjer som är att föredra. En pensionssystem skall inte enbart ge bra pensioner.

- God avkastning på investeringar.
- Att säkra levnadsstandard för pensionärer.

Dessa är de två huvudsakliga punkterna som skall fungera för att ett pensionssystem skall räknas som *väl utformat* (Svensson & Lindblom, 2004).

Schmähls (Svensson & Lindblom, 2004) multipelarsystem går ut på att den:

- Första pelaren representerar den offentliga grundläggande pensionen.
- Andra pelaren utgör tillskott.
- Tredje utgör tillägg..

Den internationella debatten handlar mycket om huruvida den grundläggande pensionen skall vara en interpersonell omfördelning eller en intertemporal sådan (Svensson & Lindblom, 2004). Ett intertemporalt system innebär att det en person betalar in genom skatt eller avgift fonderas till dess att man går i pension. Interpersonell innebär således att pengarna fördelas till dagens pensionärer (Palme, 2001).

Nedan följer en beskrivning om hur Schmähl tänker sig att denna modell ska se ut och fungera i verkligheten.

- Första pelaren är en obligatorisk traditionell skattefinansierad del så kallad PAYG². Där pengarna kan investeras i fonder om man så önskar. Första pelaren kan vara både DB och DC, förkortningarna diskuteras nedan, så länge den syftar till att höja pensionärernas ekonomiska standard. Pelaren, som motsvarar ett enhetligt ersättningssystem ska dock inte ta upp så mycket plats att den lägger de andra två i sin skugga.
- Andra pelaren är även den obligatorisk men avgiftsbaserad och kopplad till anställning. Pengarna som kommer in här sätts automatiskt i fonder för investering och gynnande av den nationella ekonomin.
- Tredje pelaren är frivillig och i privat regi. Det innebär att endast de som önskar och har råd att stoppa undan pengar under sina arbetsverksamma år kommer att nyttja den.

Pelarna får inte lov att konkurrera ut varandra. Alla tre behövs för att få ett jämnt system. Om den privata pelaren skulle ta allt för stor plats skulle det kunna, som i många låginkomstländer i Afrika (Svensson & Lindblom, 2004), innebära att den fattigare delen av befolkningen hamnar utanför och således inte kommer att klara sig vid pensionen. Att ha ett privat system kan även innebära att små fondbolag i konkurrensen om kunderna spenderar allt för stort kapital och energi för att kunna ge en bra avkastning. Resultatet blir att det offentliga systemets kostnader och avkastning blir bättre trots att det kanske är mindre kompetenta val

² Pay-as-you-go, vidare förklaring ges på sidan 11.

som görs där. De tre pelarna kan dock ha olika relevans i olika länder p.g.a. utvecklingen på arbets- och finansmarknaderna (Svensson & Lindblom, 2004).

2.1.1 Defined Benefit

DB, defined benefit, kan beskrivas så som att den är beroende av följande variabler: ålder och arbetsår d.v.s. ett förmånsbaserat system. I ett sådant system finns det givna tabeller där man redan innan pensionen kan utläsa hur mycket man kan komma att få i ersättning efter det att man fyllt 65 år (Svensson & Lindblom, 2004). Det var ett DB-system vi tidigare hade i Sverige, det gamla ATP-systemet.

2.1.2 Defined Contribution

DC, defined contribution som är ett avgiftsbaserat system tar hänsyn till helt andra aspekter. Man räknar här istället ut pensionen först när den dagen är kommen. Ju mer man betalat in i avgift desto större blir ersättningen (Svensson & Lindblom, 2004). Ett system som borde vara alla svenskar bekant i dagsläget då det är det nya rådande systemet.

Förmånsbaserade pensionssystem har tills nyligen varit den dominerande övertygelsen då det gäller att ersätta våra pensionärer. Men numera går trenden åt att avgiftsbaserade är det populära alternativet. Man visar på att den offentliga sektorn följer den privata tätt i hälarna (Svensson & Lindblom, 2004). Klimatet bland företagen och över huvud taget i den privata sektorn är mer konkurrensbaserat vilket innebär att systemen måste optimeras för att kunna slå ut motståndarnas.³

2.2 Ersättningsmetoder

Det finns fyra huvudsakliga sätt att ersätta en individ på då inkomsten, i form av lön, försvunnit vid pensionen. Det första är genom ett *inkomstprövat* system. Detta system används främst vid minimipensioner som vår nuvarande Garantipension (Ståhlberg, 2005). Ju högre Inkomstpension man har, desto lägre blir Garantipensionen.

Det andra alternativet är en *enhetlig ersättning* till alla pensionärer. Detta innebär att staten försöker garantera en minimistandard (Ståhlberg, 2004). Den gamla Folkpensionen byggde på

³ Därför kan man tycka att det inte är helt ologiskt att den privata sektorn banar väg för utvecklingen även inom pensionssystemens värld.

detta system. Men det finns även i dag genom Garantipensionen som ska, som ovan nämnts, säkra ett minimiskydd för våra pensionärer.

Det tredje alternativet är att göra det *inkomstbaserat*. Detta innebär att pensionären får ersättning för den inkomst som försvunnit. Ju högre inkomst desto högre ersättning får man tillbaka (Ståhlberg, 2004 och Svensson & Lindblom, 2004). Det gamla ATP-systemet som avskaffats, eller håller på att avskaffas, är en sådan ersättning.

Det sista alternativet är det system som vi har i vårt nya pensionssystem nämligen att ersättningen är *avgiftsrelaterad* (Ståhlberg, 2004). Detta innebär att ju mer en individ betalar in under åren desto mer får denna ut i ersättning vid pensionen. Det finns givetvis tak för ersättning och för vad som är pensionsgrundande. Detta kommer att beröras i senare kapitel.

2.3 Täckning

När en stat väljer att bygga ett offentligt pensionssystem är det viktigt att täckningen blir så stor som möjligt. Pensionssystemet är trots allt ett slags skyddsnät för äldre. Att undvika fattigdom och att försöka minska gapet mellan tidigare inkomst och konsumtion till nuvarande är pensionens huvudsyfte (Svensson & Lindblom, 2004). Hur kan man då göra för att få så stor täckning som möjligt? Det enklaste sättet är att som i gamla Folkpensionen ge alla medborgare rätt till en minimiersättning. Precis som i vårt grannland Danmark får alla som bott i landet i tre år en viss ersättning vid 65 år fyllda. För att ha rätt till full ersättning måste pensionären dock ha bott i landet i minst 40 år (Social Security Online, 2005-05-09).

Då staten är tvungen att finansiera pensionerna kan det bli väldigt dyrt för samhället om vem som helst kan få pension. Problemet kan lösas genom att endast låta de som bidragit till systemet få pension. Det blir då ett krav på att personen i fråga skall ha tjänat en viss summa pengar varje år för att kvalificera sig (Social Security Online, 2005-05-09). Ett alternativ kan även vara att låta arbetslösa välja själva om de vill vara med och betala eller inte till pensionen. Detta system nyttjas bland annat i Italien (Social Security Online, 2005-05-09).

Ett annat sätt är kriteriet på att man ska ha varit arbetsverksam ett visst antal år. Detta används av många länder. I Albanien ställs även kravet på att man ska ta avstånd/bryta med all annan inkomst. Man kan alltså inte vara deltidspensionär om man vill ha ut någon ersättning från staten. Annars får man inte full pension. I Albanien har man även andra kriterier för kvinnor

med t.ex. visst antal födda barn. Ju fler barn man har desto tidigare kan man gå i pension (Social Security Online, 2005-05-10).

Det vanligaste är dock att folk mellan 55 och 67 år har rätt till någon slags pension. Även om kraven och ersättningarna skiljer sig lite mellan länderna. En trend är dock att pensionsåldern håller på att höjas. De flesta länder i Europa försöker få pensionsåldern för kvinnor till 65 år och jämställa dem med männens (Maruo, Björklund & le Grand, 2004).

2.4 Finansiering

Det finns olika sätt att finansiera ett pensionssystem på. Jag ska försöka gå in på hur detta kan gå till. Till att börja med så måste fastställas vad PAYG är. PAYG är förkortning för ”Pay as you go” och är styrt av staten. Det innebär att man under hela sin arbetskarriär betalar in en viss summa till systemet. Det största hotet mot PAYG-systemet är faktiskt just den demografiska kurvan (Svensson & Lindblom, 2004). Man måste ha en arbetsverksam del av befolkningen som är mycket större än den äldre delen av befolkningen för att finansieringen skall kunna gå runt.

Enligt Steffen (2001) måste pengarna som ska finansiera ett pensionssystem komma antingen från avgifter eller skatter. Detta är motsvarande PAYG-systemet d.v.s. att man betalar in hela tiden oavsett om det kallas för skatt eller avgift. I många länder är det skattesatser på inkomsten som är arbetarens bidrag till systemet. Det finns dock länder som nyttjar både system med skatt och med avgift (Svensson & Lindblom, 2004). De som är anställda betalar t.ex. skatt medan arbetsgivare eller egenföretagare betalar en viss summa i månaden istället för procentuell skattesats på inkomst. Detta system återfinns i det japanska som kommer att tas upp senare. Det finns även system där anställda som tjänar under en viss summa per månad får betala en fast avgift istället, så som i Tyskland (Social Security Online, 2005-05-10).

Ett kompletterande sätt att finansiera är genom avkastning på investeringar som i avgiftsbaserade system som syftar till att lägga pengarna i fonder. Fonder är en bra stimulans för den nationella och internationella ekonomin och ger oftast kapitalet ett extra tillskott. Dessa inkomster måste dock balanseras så att de inte blir mindre än de utgifter staten har i form av administration och, inte minst, att betala ut till pensionerna (Svensson & Lindblom, 2004).

2.5 Indexering

Disney och Johnson (2004) menar att indexering av pensionerna är nödvändig då det avser att stabilisera systemet. Det är viktigt att t.ex. se hur lönerna förhåller sig till pensionerna. För att pensionerna skall hålla en jämn nivå är det nödvändigt att indexera dem till något.

Ett sätt är att prisindexera dem. Det innebär att oavsett hur dåligt det går för samhället i övrigt så har pensionärerna det lika bra hela tiden. I detta sammanhang innebär det att pensionärerna har det bra ekonomiskt.

Ett andra sätt att indexera är genom inkomsten. Om man inkomstindexerar pensionerna innebär detta att de följer de nuvarande lönerna. Vilket i sin tur innebär att pensionärernas inkomst sätts i jämförelse med den verkliga lönen i dagens samhälle (Svensson & Lindblom, 2004). Om lönerna är låga i samhället följer pensionerna i samma fotspår. Låt oss säga att pensionerna, oavsett utveckling, alltid motsvarar en tredjedel av genomsnittslönen.

Löneindexerat är mer fördelaktigt då lönerna höjs oftare än priserna enligt Lundgren (Palme, 2001). Om man valt konsumentprisindex så hade en hel del löntagare haft en större utgift än vad som var pensionsgrundande (Palme, 2001). Det senare kan exemplifieras med det gamla ATP-systemet. Taket låg på 7,5 basbelopp per månad. Ändå fick många betala avgifter på inkomster över detta tak.⁴

Inkomstindexeringen brukar ske på nettolönen. Men för att komma till bukt med demografiska problem har man i bl.a. Japan valt att indexera efter bruttolönen. Genom att följa bruttolönen får man en pension som höjs långsamt i motsats till om man indexerar till nettolönen (Svensson & Lindblom, 2004). Nettolönen kan höjas från år till år med ganska mycket. Indexeringen innebär då att pensionerna höjs kontinuerligt. Pensioner indexerade efter lön som blivit procentuellt beskuren av skatter och avgifter, bruttolönen, skiljer sig inte lika mycket under årens gång.

2.6 Administration

För att pensionärerna skall få sina pensioner behövs en administratör. Det finns olika sätt att lösa administrationen på. Här i Sverige har vi vår Försäkringskassa som har ansvar för

⁴ Se kapitel 4.2 för vidare förklaring av pensionsgrundande inkomst.

utbetalningarna (Försäkringskassans hemsida, 2005-05-10). I Tyskland har man flera olika kassor som administrerar pensionerna för löntagarna. En federal organisation övervakar det hela dock. I Danmark har man flera olika pensioner som tillägg och administrationen ser ungefär ut som den svenska (Social Security Online, 2005-05-10). I Japan har man ett liknande system där *Pension Bureau of the Ministry of Health, Labour and Welfare* sköter övervakningen och överlåter sedan administrationen på till *Social Insurance Agency*. Dessa har både regionala och lokala kontor som sköter utbetalningarna (Social Security Online, 2005-04-22).

2.7 Anpassning av underskott

Den demografiska situation som stundar innebär att en ganska stor andel äldre människor skall försörjas av en krympande andel. Vid tider som dessa kan det uppkomma problem då pensionerna skall betalas ut.⁵ Ett underskott kan uppstå då utgifterna är högre än inkomsterna. Man kan försöka väga upp detta problem på olika sätt. Ett sätt är att bygga in en broms i systemet. Det innebär att om det är ett underskott på 3 % så sänks samtligas pensioner med motsvarande procentsats. Med hjälp av det kommer man tillbaka till nolläge. Bromsen i det svenska systemet skall fungera automatiskt utan några politiska beslut (Sveriges Pensionärsförbund, 2005-06-08).

Ett annat sätt att försöka förebygga underskottet på är att avläsa återstående medellivslängd på grupper av individer och sedan anpassa pensionerna efter dessa värden (Maruo, Björklund & le Grand, 2004). Som kan utläsas i tabellerna i senare kapitel ökar medellivslängden konstant. Det betyder att pensionerna måste sänkas i samma takt för att utgifterna inte skall bli större än inkomsterna.

2.8 Path dependency

Path Dependency innebär att dagens reformer är i hög grad beroende av historien. Det existerande systemet begränsar vissa möjligheter till förändring (Svensson & Lindblom, 2004). Beroendet av redan upptrampade vägar, path dependency, gör att förändringar tar lång tid att genomföra. I Sverige skulle det t.ex. vara svårt att införa ett system som finns i Japan.⁶

⁵ Detta framgår tydligt i de tabeller som presenteras under kapitel 3.

⁶ Att företagen betalar en viss pension till sina anställda i form av en klumpsumma.

Det finns två sorters path dependency. Den som främst kommer att diskuteras här är den politiska versionen. Men det finns även en teknisk path dependency som spelar in i sammanhanget. Lindbom (Palme, 2001) tar upp exemplet med våra QWERTY-tangentbord. Dessa är irrationellt utformade för dagens användande. Anledningen är att när de utformades, så var det till skrivmaskiner. Om man skrev för snabbt på dessa så fastnade hävarmarna med bokstäver på. Alltså utformade man ett tangentbord som skulle hålla hastigheten nere. Idag har vi inte problemet med hävarmar framför datorskärmen. Men systemet finns kvar p.g.a. att det är så många människor som redan lärt sig detta system. Det skulle vara mer irrationellt att byta system i dagsläget än att behålla det gamla. Samma sak gäller med pensionssystem. Den gamla utformningen av systemet sätter ett tekniskt stopp för att ett nytt skall kunna sättas in.

Den politiska versionen av path dependency när det gäller pensioner är enligt Lundberg (Palme, 2001) främst det generationsöverskridande kontrakt som existerar. Kontraktet går ut på att de som är arbetsverksamma idag betalar för samtidens pensionärer. På samma sätt litar dagens arbetsverksamma medborgare på att de får samma behandling när de väl går i pension. Då är det deras barn som betalar in till systemet (Palme, 2001). Att bryta ett sådant mönster skulle vara mycket kostsamt för samhället. Låt oss säga att vi byter från fördelningssystemet till fonderat system. Det skulle innebära att den generation som idag är den arbetsverksamma fick betala dubbelt. Först så måste de betala in till dagens pensionärs försörjning. Sedan skulle de samtidigt behöva betala in till sin egen framtida pension.⁷ Det skall alltså väldigt mycket till innan man överhuvudtaget kan byta ut ett universellt och offentligt administrerat pensionssystem, som syftar till att ge en grundtrygghet till medborgarna i landet (Palme, 2001).

Enligt Pierson (Svensson & Lindblom, 2004) är Världsbankens modell för hur ett pensionssystem skall eller bör se ut är alltså en politisk version av path dependency. Modellen sätter käppar i hjulet för nytänkare. Dessutom har olika länder olika krav och förutsättningar vilka kan förbises med Världsbanken som övervakare. Världsbanken förespråkar starkt modellen med tre pelare som jag ovan redogjort för (Svensson & Lindblom, 2004). Man måste ha i åtanke de kulturella skillnaderna vad gäller inställning till arbete och sparande i ett land när man utvecklar ett system.

⁷ Det krävs ingen ekonom för att räkna ut att kostnaderna skulle bli orimliga.

Höginkomstländer har ofta ett redan fungerande socialförsäkringssystem som innebär att man inte kan göra några större reformer. Det finns redan ett system och en politisk övertygelse som förhindrar större förändringar (Svensson & Lindblom, 2004). Undantaget är dock Sverige som radikalt förändrade sitt pensionssystem från det gamla förmånsbaserade systemet till det nya avgiftsbaserade systemet. Förändringen är dock inte helt radikal. Systemet är fortfarande främst baserat på ett PAYG-system (Harrysson & O'Brien, 2004).

Utvecklingen av pensionssystem underlättas då landet industrialiserats tidligt (Svensson & Lindblom, 2004). Landet har då en annan familjekonstellation och en annan inkomst. Låginkomstländer som i Afrika har inte haft samma förutsättningar som dagens, sedan länge etablerade, i-länder. Dagens i-länder har oftast en stabil statsapparat vilket är ett måste då man vill ha ett fungerande pensionssystem utan korruption och större brister (Svensson & Lindblom, 2004). U-länderna har dock den fördelen att de inte lider av teknisk path dependency. Det är enligt Lundberg (Palme, 2001) betydligt lättare att utforma ett pensionssystem från grunden än att reformera ett gammalt.

3 DEMOGRAFI

Demografien har stor betydelse för hur morgondagens pensioner kommer att se ut. Det är trots allt den demografiska utvecklingen som borde styra våra pensioner i dagsläget, såväl i Sverige som i Japan. Idag har nästan alla i-länder en låg nativitet, vilket innebär att befolkningspyramiden i de länderna inte alls längre liknar pyramider. Istället växer den äldre befolkningen procentuellt i dessa länder. Med äldre befolkning menar jag här i denna uppsats individer över 65 år. I detta kapitel skall jag titta närmre på hur befolkningsstatistiken sett ut i Japan och Sverige sedan 1980-talet.

Det jag vill undersöka när det gäller den demografiska utvecklingen är dock medellivslängden och den hur stor andel den äldrebefolkningen, 65 år och uppåt, står för. Det intressanta är inte att se utvecklingen under hela 1900-talet, detta skulle göra arbetet allt för omfattande. Dessutom skulle det inte visa det jag är intresserad av. Problemet med en allt för stor del äldre i befolkningspyramiden uppstår inte förrän på 80-talet. Åtminstone uppmärksammas den inte förrän då och därför är det bara de sista 20 åren som är intressanta.

Demografiska risker innebär ett lägre dödstal och en lägre nativitet, födelsetal, kombinerat med längre medellivslängd. Färre dödsfall innebär fler äldre människor och ökad medellivslängd ger en längre tid då man är pensionerad. Den låga nativiteten innebär att färre

arbetare kommer att finnas för att försörja den större äldre delen av befolkningen (Svensson & Lindblom, 2004). Detta är ett gemensamt problem för de flesta i-länderna idag. Man satsar inte längre på storfamiljer utan nöjer sig med att skaffa ett eller två barn. Utvecklingen innebär att den kommande generationen av arbetskraft inte kommer att kunna bära upp den tunga bördan av den äldre befolkningens krav. För att ett land ska kunna reproducera sin befolkning krävs det 2,1 i nativitet. Varken Sverige eller Japan har detta.⁸ Av i-länderna är det bara Irland och Island som lyckas upprätthålla denna nivå.

Det japanska institutet Keizai Koho Center gav i december 2003 ut en liten bok där man redovisar allt som kan vara av intresse för jämförelse i internationella sammanhang. Så har boken också fått namnet ”Japan 2004, An International Comparison” (Keizai Koho Center, 2004). Eftersom det var den första boken jag läste så blev jag minst sagt chockad över den demografiska utvecklingen. Jag visste att den gick åt fel håll, men inte att den skulle vara så stor. Till 2050 beräknas den japanska befolkningen nästan till en tredjedel bestå av äldre över 65 år. Detta framgår även av tabell 3.2 på nästa sida.

SVERIGE

Tabell 3.1⁹

År	Befolkningsmängd	Andel äldre i procent
1980	8 317 937	16,4
1985	8 358 139	17,7
1990	8 590 630	17,8
1995	8 837 496	17,9
2000	8 882 792	17,7
2001	8 909 128	17,7
2002	8 940 788	17,8
2003	8 975 670	17,2
2004	9 011 392	17,3
	Förväntad Befolkningsmängd	Förväntad andel äldre i procent
2010	9 268 000	18,6
2030	10 104 000	22,6
2050	10 631 000	23,02

⁸ Det är inte antalet nyfödda som är intressant i det här sammanhanget och därför finns inte heller siffror på detta representerade i tabellerna nedan.

⁹ Samtliga siffror i tabell 3.1 är hämtade från Statistiska centralbyråns hemsida (2005-04-29)

Som synes har befolkningen i Sverige ökat konstant under den angivna perioden ovan. Anledningen till den stora skillnaden mellan 1985 och 1995 kan tänkas utgöras av invandring från krigshärjade länder så som före detta Jugoslavien.

JAPAN

Tabell 3.2

År	Befolkningsmängd	Andel äldre i procent
1980	117 060 396	9
1985	121 048 923	10,3
1990	123 611 167	12
1995	125 570 246	14,5
2000	126 925 843	17,3
2001	127 291 000	18
2002	127 435	18,5
2003	127 619	19
2004	127 687 000	19,5
	Förväntad befolkningsmängd	Förväntad andel äldre i procent
2010	127 998 000	22,5
2030	121 017 000	29,6
2050	109 722 000	35,7

Siffrorna i tabell 3.2 är alla hämtade från Statistics Bureau, Ministry of Internal Affairs and Communications: s hemsida (2005-05-04). Undantaget är de siffror som är i kolumnen med ”Förväntad andel äldre i procent”, dessa siffror är hämtade från Japan 2004 (Keizai Koho Center, 2004). Statistics Bureau, den japanska motsvarigheten till vår Statistiska Centralbyrå, gör vart femte år en undersökning av befolkningen. Mellan dessa undersökningar görs enbart estimeringar som korrigeras med hjälp av undersökningarna i efterhand (Statistics Bureaus hemsida, 2005-05-04). Därför är det inte säkert att ovanstående siffror stämmer helt och hållet. Men det är ändå de officiella siffrorna som publicerats av landets egen myndighet. Som synes har Japan en dystrare prognos att vänta än vad Sverige har. Medan Sverige har en ökning i befolkningsmängden, även om den inte är så stor, fram till 2050. Så har Japans befolkning minskat med runt åtta miljoner 2030. De närmsta fem åren beräknas en ökning med ca 300 000 i båda länderna, problemet är dock det att Japan idag har en befolkning som är ungefär 14 gånger större än den i Sverige.

Japan gick förbi Sverige med andel äldre redan 2001 och har sedan dess bara ökat avståndet. 2002 blev Japan det land med den genomsnittligt äldsta befolkningen i världen (Marou, Björklund & le Grand, 2004). Den höga procentuella siffran är högst beroende av födelsetalet i landet. Som ovan nämnts behöver ett land ha en nativitet på minst 2,1 för att reproducera sin befolkning.

SVERIGE

Tabell 3.3

	Män		Kvinnor	
	Vid födsel	Vid 65 års ålder	Vid födsel	Vid 65 års ålder
1981-1985	73,55	14,60	79,53	18,39
1986-1990	74,37	15,09	80,22	18,91
1991-1995	75,60	15,70	80,98	19,42
1996-2000	76,89	16,35	81,83	19,93
2000-2003	77,49	16,81	82,26	20,26

JAPAN

Tabell 3.4

	Män		Kvinnor	
	Vid födsel	Vid 65 års ålder	Vid födsel	Vid 65 års ålder
1981-1985				
1985-1990	70,1	14,2	77,6	18,4
1991-1995	71,8	15,1	78,8	19,0
1996-2000	73,6	15,9	79,4	19,2
2000-2003	77,9		85,1	

Siffrorna i tabell 3.3 är hämtade från Statistiska centralbyråns hemsida (2005-05-03). Siffrorna i tabell 3.4 är i sin tur insamlade från Statistics Bureaus hemsida (2005-05-04) och Errold F & Moody Jr's hemsida (2005-05-04)

Den förväntade livslängden vid 65 års ålder i Sverige har ökat med drygt sex månader varje femårsperiod sedan 1980. Detta gäller för såväl kvinnor som män. Ökningen innebär att pensionssystemet har ett ständigt ökande tryck. Utöver trycket av att försörja flera invånare, så minskar även den arbetsföra andelen av befolkningen.

Eftersom befolkningsräkningar enbart görs var femte år i Japan saknas komplett statistik i tabellen ovan. Jag har valt att ta med 1981-1985 i tabell 3.3 trots detta för att visa på hur medellivslängden ökat konstant. Situationen ser inte mycket annorlunda ut i Japan och därför kan man anta att siffrorna borde vara snarlika.¹⁰ Siffrorna i tabell 4.4 är inte uträknade på samma sätt som i föregående tabell. Den japanska statistiken är tagen från ett årtal under perioden som avses medan de siffror som anges i tabell 3.3 är uträknade som snitt, under hela perioden, av SCB.

Den åldrande befolkningen är inte problemet för många länder, utan snarare det generösa systemet. DB-systemet skulle gå under om alla pensionärer skulle få samma förmåner som en gång utlovats. Antingen får man försvaga förmånerna eller omarbete systemet. Det är alltså inte den demografiska utvecklingen i sig som utgör det största hotet mot ett DB PAYG-system (Disney & Johnson, 2001).

4 TVÅ PENSIONSSYSTEM ATT JÄMFÖRA

I kommande kapitel skall jag försöka undersöka närmre hur pensionssystemen fungerar i Japan respektive Sverige. Det material som presenterats i tidigare kapitel har förhoppningsvis underlättat förståelsen, för läsaren, vad gäller kommande kapitels innehåll.

Fukushi är det japanska ordet för välfärd. Det är ett mycket gammalt ord med rötter i det kinesiska språket. Ordet syftar till att man blir ersatt med en stor lycka istället för att kunna komma till himlen. Den europeiska versionen av välfärd syftar däremot till att individen skall kunna uppnå självständighet och ett bra leverne (Ikeda & Takashima, 1992). Detta kan man väl säga är bra definitioner på vad pensionen skall innebära för en individ. När man väl nått slutet av sitt liv kan man väl få njuta av det man hjälpt till att bygga upp? Låt oss se hur systemen är uppbyggda och vad de kan erbjuda de individer som inte längre bidrar ekonomiskt till samhället.

¹⁰ Notera dock att detta endast är just ett antagande från min sida.

4.1 Japan

För att läsaren, och jag själv, skall kunna förstå det avancerade system som utgör de japanska pensionerna så har jag kopierat en tabell över hur det ser ut. Tabell 4.1 är hämtad från Bonoli & Shinkawa (2005). De japanska namnen är inte utskrivna då de inte skulle säga särskilt mycket för läsaren. Istället används här engelska förkortningar på de japanska namnen.

- BP** = Basic Pension, innefattar alla som är över 20 år fyllda och täcker första och andra kategorin.
- EPF** = Employees Pension Funds
- EPI** = Employees Pension Insurance
- MPP** = Mutual Pension Plans
- NPF** = National Pension Funds
- NPI** = National Pension Insurance, detta är andra och tredje kategorin.
- TQPP** = Tax Qualified Pension Plans

JAPANS PENSIONSSYSTEMSSCHEMA

Tabell 4.1

N P F			EPF	TQPP		
				EPI		MPP
Basic Pension / National Pension Insurance		Första kategorin		Tredje kategorin		Andra kategorin

Tabellen skall visa hur individer har tillgång till olika typer av pension. Läsningen sker alltså underifrån och uppåt. Det är alltså enbart andra kategorin som har tillgång till EPI, MPP, EPF samt TQPP. De med MPP har således inte heller tillgång till vare sig EPF eller TQPP.

Anledningen till att kategori tre hamnar i mitten är för att de får sin pension genom omfördelning av BP och NPI, därav snedstreckat i mitten.

Den japanska offentliga pensionen är uppbyggd av två lager. Första lagret är det som underst i tabellen ovan. Det är den grundläggande pensionen som omfattar alla medborgare som fyllt 20 år och däröver. För att få ut en pension måste man ha bidragit i minst 25 år av sitt liv. För att få full pension måste man ha bidragit i 40 år (Social Security Online, 2005-04-22). Maxbeloppet är idag på 67 000 ¥ i månaden, för att få det måste man ha jobbat i 40 år, medan medelpensionen ligger på 49 000 ¥ i månaden (Bonoli & Shinkawa, 2005). Detta motsvarar ungefär 3 200 svenska kronor i dagsläget. Japan baserar pensionerna på konsumentprisindex satt från föregående kalenderår sedan 2000 (Maruo, Björklund & le Grand, 2004).

Den grundläggande pensionen omfattar tre typer av försäkrade. Den första kategorin är National Pension Insurance som täcker bönder, egenföretagare, studenter och arbetslösa.

Kategori nummer två består av arbetstagare inom såväl den offentliga som den privata sektorn. Undantaget är de som arbetar på företag med färre än fem anställda.

Tredje kategorin består av dem som borde ha varit med i kategori nummer två men som tjänar mindre än 1,3 miljoner ¥ per år (Bonoli & Shinkawa, 2005 och Maruo, Björklund & le Grand, 2004), vilket motsvarar drygt 84 000 svenska kronor i dagsläget. Det är främst makor eller hemmafruar som omfattas av tredje kategorin.

Många försöker komma undan att bidra till systemet med den obligatoriska 13 300 ¥ per månad som krävs. Tre miljoner anmäler aldrig att de ska betala. Det faller nämligen på en själv att anmäla sådant. Under de senaste åren har pensionssystemet förlorat allt fler bidragande medborgare. De ser ingen nytta med systemet och litar inte heller på det fullt ut (Maruo, Björklund & le Grand, 2004). 20 % är inte betalningsskyldiga till följd av att de har för låg inkomst och kommer inte heller de in i systemet (Bonoli & Shinkawa, 2005). Andra kategorin kan inte slippa undan från att betala in till systemet. Deras del dras nämligen direkt från lönen med sammanlagt 13,58 %. Hälften av detta belopp betalas av arbetsgivaren, 6,79 % (Social Security Online, 2005-04-22). Tredje kategorin har ingen skyldighet alls att betala in till systemet utan är skonade från avgifter och skattesatser, främst till följd av att de inte har någon större inkomst (Bonoli & Shinkawa, 2005).

Skillnaden mellan första och andra kategorin är att de som har grundläggande pension, första kategorin, får ut sin pension först vid 65 års ålder. Individer i andra kategorin kunde fram till

2001 ta ut pensionen redan vid 60 års ålder. Systemet skall dock gradvis förändras mellan 2001 och 2013 så att pensionsåldern uppnås först vid 65 år även för de i andra kategorin (Maruo, Björklund & le Grand, 2004).

Tredje kategorin är relativt ung och kom först 1985 när systemet började reformeras. Innan reformen så hade makor ingen egen fristående pensionsrätt. Istället fanns det ett speciellt tillägg för deras arbetande makar, på deras lön. Denna förmån försvann dock vid skilsmässor och många blev helt utan pension i det gamla systemet. Makornas pension finansieras även idag av makarna. Men nu tas den indirekt genom att pengarna, som arbetstagare i kategori två betalat in till systemet, omfördelas (Bonoli & Shinkawa, 2005). Pengarna som betalas in är inte längre direkt bundna till sin egen hustru.

Andra nivån i pensionsschemat, Employes Pension Plans, består av EPI för anställda inom den privata sektorn och MPP för anställda inom den offentliga sektorn och den kvasioffentliga sektorn. Kvasioffentliga sektorn består av bland annat privata skolor som drivs i offentlig regi. De som är anställda inom myndigheter på central och lokal nivå har ett eget pensionssystem (Bonoli & Shinkawa, 2005). Andra nivån i schemat är av PAYG-system. Enda sättet att slippa undan att betala är att inte registrera att man har den inkomst man har. Man kan alltså inte få tillstånd för skattelättnad till följd av låg inkomst. EPI och MPP är i stort sätt likadana i sin uppbyggnad. MPP omfattar dock färre och detta tillsammans med att de inte kan få ut något av tredje nivån gör att deras förmåner blir mer generösa än de som ingår i EPI (Bonoli & Shinkawa, 2005).

Det finns ett högre pensionsgrundande tak i EPI. Inkomst som överstiger 620 000 ¥ per månad, runt 39 000 i svenska kronor. Taket räknas ut årligen och anpassas efter vad genomsnittslönen ligger på (Social Security Online, 2005-04-22).

Tredje nivån i schemat, Corporate Pensions, består mestadels av frivilliga privata pensioner som finansieras av arbetsgivarna. Tredje nivån består av två grupper varav den första är EPF. Dessa sätts upp av företag eller kooperativ av företag men övervakas av staten eftersom de som ingår i EPF kan vara offentligt anställda. Om pensionerna som kommer från systemet skulle understiga de nationella nivåerna är det inte arbetstagarnas uppgift att betala in mer utan företagen har ansvar för att systemet inte faller (Bonoli & Shinkawa, 2005). Många fonder på denna nivå har de senaste åren fallit och tagits bort då de inte längre var hållbara

(Maruo, Björklund & le Grand, 2004). Den andra gruppen är TQPP som är helt i företagets regi. Det finns betydligt fler TQPP organisationer eftersom man enbart behöver ha 15 medlemmar för att det ska kunna kvalificeras in och detta gör det till ett mycket populärt alternativ hos mellanstora företag. 2001 fanns det 736 000 TQPP medan det bara fanns 1 737 EPF. I gengäld är EPF populärare i större företag vilket gör att medlemmarna är tio gånger så många som i TQPP systemet (Bonoli & Shinkawa, 2005). TQPP är en modifiering av det gamla systemet med livstidsanställning och pension på ett och samma företag. 90 % av alla japanska företag betalar än idag ut pension dock, nu genom TQPP. Arbetstagaren kan själv välja om han eller hon vill ha ut pengarna i en klumpsumma eller om den ska betalas ut på en tioårsperiod (Maruo, Björklund & le Grand, 2004). Klumpsumman är mer generös samt att staten skattar den mindre. Detta gör den till ett prefererat val bland många japaner (Bonoli & Shinkawa, 2005) .

En ny lagstiftning från 2001 säger att alla TQPP-system skall vara borta från det japanska pensionssystemet i mars 2012 (Bonoli & Shinkawa, 2005). Anledningen kan tänkas vara att systemet omfattar så många olika TQPP samt att det är svårt att hålla reda på befolkningens egentliga pensionssituation.

Det sista komplementet i schemat är NPF. Detta kom till i en reform från 1989 och ska fungera som ett komplement för de som inte kan komma in på nivå två eller tre. Det är dock väldigt få som väljer att gå med i det frivilliga systemet (Bonoli & Shinkawa, 2005).

4.1.1 Debatt då och nu

Idag kan de japanska politikerna vare sig missa eller förneka det demografiska problemet som redan står med ena foten innanför dörren. De pågående debatterna kretsar kring att göra det japanska pensionssystemet till ett DC från att ha varit/är ett DB (Bonoli & Shinkawa, 2005). Informationen jag utgått från beskriver ett utkast på en reform som man planerade att lansera 2004. Om denna reform genomförts ännu vet jag tyvärr inte.¹¹ Samma reform skulle innebära att skattesatsen på lönerna höjdes från 13,58 % till 20 % under en period fram till 2025. Denna skattesats skulle sedan vara konstant till följd av den höga andelen äldre i landet. Utöver detta diskuteras även att sänka kravet på arbetade timmar per vecka från 30 till 20 för

¹¹ Skattesatsen på lönen är oförändrad (Social Security Online, 2005-04-22). Detta tyder på att reformen ännu inte antagits av den japanska staten.

att kunna inkludera de deltid arbetande, först och främst kvinnor, i pensionssystemet (Bonoli & Shinkawa, 2005 och Social Security Online, 2005-04-22).

4.1.2 Japans pensionshistoria

Det japanska pensionssystemet började ändras redan i början av 1980-talet innan problemet med en åldrande befolkning uppmärksammats. Vart femte år brukar nämligen det japanska pensionssystemet tas upp för utvärdering (Bonoli & Shinkawa, 2005). Fram till 1985 hade staten försökt komma på sätt att ge mer generösa förmåner till de äldre. Men man valde istället, 1985, att strama åt budgeten. Detta var första gången någonsin i den japanska pensionssystemshistorien som man vidtagit en sådan åtgärd (Bonoli & Shinkawa, 2005). Japanerna har lyckats reformera pensionssystemet gång på gång med minimala åtgärder. Dessa kan dock inte gottgöra för den kraftigt ökande äldre befolkningen (Bonoli & Shinkawa, 2005).

Andra Världskrigets utbrott gjorde att industrierna blev mer måna om sina arbetare. Man lockade de anställda med bland annat pensioner. Två år senare 1944 utvidgade man systemet så att även kontorsarbetare och kvinnliga biträden, vid företag med fler än fem anställda, omfattades (Bonoli & Shinkawa, 2005). Så började alltså EPI att växa fram och japanerna fick sitt pensionssystem. Efter kriget blev välfärden mest inriktad på dem som lidit skada under de senaste åren. Då bestämde sig de större firmorna för att införa klumpsummapensionen. Man betalade helt enkelt ut en stor summa pengar till de arbetare som varit trogna fram till pensionsåldern. Mindre företag kunde snart följa i deras spår då staten 1952 avskrev skatten på sådana förmånsutbetalningar (Bonoli & Shinkawa, 2005).¹² Systemet utgör idag ett problem för staten då många pensionärer väljer klumpsumman före en månadlig utbetalning över en tioårsperiod.

Staten och andra organisationer som kämpade för välfärd stötte på stora problem hos företagarna som valde att ha kvar sitt system med klumpsummabetalning. Det dröjde fram till 1962 innan man kunde organisera sig och samarbeta fram TQPP-systemet. Sedan tog det ytterligare fyra år innan man kunde införa EPF (Bonoli & Shinkawa, 2005).

¹² Även om det är främst 1980-talet och framåt som är viktigt. Känner jag att detta stycke är viktigt för att förstå Japans path dependency.

Till följd av de rådande omständigheterna blev det istället för ett enat pensionssystem ett mycket splittrat och schematiserat system. Staten hade en riktning, arbetarorganisationerna en annan och de stora företagen en tredje. Statens oförmåga till att förhandla och övertyga sina väljare har idag fått konsekvenser som ojämn fördelning och fusk med avgifterna till systemet. Japanerna väljer hellre att satsa på sitt företag, eller det företag man jobbar för, och klumpsumman än att bidra till de med mindre framgång d.v.s. lågavlönade.

1985 kom den första reformen som skulle leda vägen fram till det system som idag råder. Redan 1979 började röster göra sig hörda angående reformer. Anledningen var dock inte den ökande äldre befolkningen (Bonoli & Shinkawa, 2005). Som, av tabell 3.2, går att utläsa så hade Japan enbart en äldre befolkning på 9 % vid den här tiden. Det var istället det splittrade systemet som man ansåg var det största problemet i början av 80-talet (Bonoli & Shinkawa, 2005). Reformen innebar även införandet av BP och en striktare policy vad gäller att bidra och få tillbaka förmåner/bidrag, d.v.s. mer bidragande och mindre bidrag tillbaka (Bonoli & Shinkawa, 2005).

Reformen 1994 innebar att man kunde höja pensioneringsåldern från 60 till 65 år. Ett tidigare försök hade gjorts 1989 men utan någon som helst framgång (Bonoli & Shinkawa, 2005). Den äldre befolkningen i Japan låg bara på drygt 14 % vid antagandet av reformen. Det var regimskifte 1993 som gjorde att regeringen kunde enas om att höja åldern. Under 1980-talet hade det nämligen blivit en trend att man gick i pension allt tidigare (Bonoli & Shinkawa, 2005). Givetvis kunde man inte höja åldersgränsen över en natt utan detta blev en lång process som än idag är igång. Det är meningen att 65 år som pensionsålder för män ska uppnås successivt från 2001 till 2013. Samma sak för kvinnor, men då mellan 2006 till 2018. Anledningen till detta är att kvinnornas åldersgräns redan var i fäsen att ändras. Fram till 1999 skulle den höjas från 55 till 60 år (Bonoli & Shinkawa, 2005). Lite komiskt i sammanhanget är att kvinnor faktiskt har en högre medellivslängd än män och därför egentligen borde pensioneras senare.

Den nya reformen innebar utöver ovanstående bland annat även hjälp vid inkomstbortfall. Om en person mellan 60-64 år skulle få ett inkomstbortfall på sin lön över 15 % gick staten in och ersatte med upp till 25 %. Förutsatt dock att inkomsten inte var över 361 680 ¥ per månad (Bonoli & Shinkawa, 2005).

4.2 Sverige

För att nyttja samma pedagogik som i fallet med tabell 4.1 så har jag nedan gjort en tabell över hur det svenska pensionssystemet ser ut idag. I botten finns Garantipensionen som ett lägsta skyddsnät. Över det kommer så Inkomstpensionen och Premiépensionen. Premiépensionen skall motsvara en tredjedel av raden. Även om den kan komma att bli mindre för vissa. Privat ute i kanten står så för det privata pensionssparandet. Jag utgår från att de som enbart har Garantipension inte har haft råd eller tid att spara några större summor privat. Överst i uppbyggnaden ligger så Avtalspensionen eller Tjänstepensionen. Dessa är inte offentliga utan kommer, som namnet avslöjar, utav tjänst eller avtal med arbetsgivare .

SVERIGES PENSIONSSYSTEMSCHEMA

Tabell 4.2

P r i v a t	Avtalspension / Tjänstepension	
	Premiepension	Inkomstpension
	Garantipension	

Det nya pensionssystemet började gälla i Sverige från och med den 1 januari 1999. Pensionssystemet omfattar dem som är födda 1938 och senare. För de födda 1937 och tidigare gäller alltså fortfarande det gamla systemet. Det innebär egentligen att vi idag har två olika pensionssystem. Eftersom systemet införs gradvis kommer det gälla helt först när de som är födda 1954 och senare går i pension (Försäkringskassans hemsida, 2005-05-20). Första utbetalningen i det nya systemet kunde göras 2001 (Maruo, Björklund & le Grand, 2004).

Det nya systemet är uppdelat i två delar. Merparten, 2/3, är ett vanligt PAYG-system fast med nationella konton där poäng sparas. Detta eftersom det ska ha karaktären av ett DC-system istället för ett DB-system. Den resterande delen är en premiereserv (Försäkringskassans hemsida, 2005-05-20).

Premiereserven är mycket mer fördelaktig, enligt vissa, då pengarna blir öronmärkta (Svensson & Lindblom, 2004). Denna del av det nya pensionssystemet är den som de

borgerliga partierna fick igenom. Således är det främst dessa som förespråkar idén (Palme, 2001). Man betalar in enbart till sin egen framtida pension istället för som fallet med fördelningssystemet att man betalar till dem som är pensionärer idag (Finansdepartementet, 1991:27). Dock kan premiepensionen, beroende på fondmarknadens utveckling, motsvara allt mellan 0 och 30 % av den framtida pensionen (Försäkringskassans hemsida, 2005-05-20). Alltså är det ett ganska riskabelt spel med våra framtida pengar.

NDC National Defined Contribution är ett slags fiktiva konton som utgör det nya DC-systemet i Sverige. Man får in sina poäng på kontot genom att betala in till systemet och när man sedan väljer att träda ur arbetsmarknaden räknas så pensionen ut (Svensson & Lindblom, 2004). "Hela livet räknas" används som slogan. Det kan stämma ganska bra då all inkomst från det att man fyllt 16 år räknas in till dina pensionspoäng. 18,5 % av inkomsten går till pensionen. 16 av dessa procentenheter går till Inkomstpensionen, PAYG-systemet, och 2,5 går till premiereserven. Även den tid då man gör militärtjänstgöring, studerar eller stannar hemma med barn, upp till fyra år, räknas in i pensionen. Ett tak på 7,5 basbelopp utgör gränsen för vad som är pensionsgrundande inkomst. Det betyder 2005 att gränsen ligger på 29 100 kr i månaden (Försäkringskassans hemsida, 2005-05-20). Hälften av avgifterna betalas av arbetsgivaren det vill säga 9,25 %. Arbetsgivaren betalar även 9,25 % på den inkomst som överstiger 7,5 basbelopp, även om denna inte är pensionsgrundande (Maruo, Björklund & le Grand, 2004).

Varje år som en ny grupp individer, eller kohort, fyller 65, görs de ackumulerade pensionspoängen om till pension. Återstående medellivslängd räknas ut och påverkar så hur mycket den nya gruppen kommer att få i pension. Med en ökande medellivslängd sänks så pensionerna, såvida det inte motverkas genom ekonomisk tillväxt (Maruo, Björklund & le Grand, 2004).

För de som inte har lyckats tjäna in någon inkomstpension finns en garantipension som skall förhindra fattigdom bland pensionärer. För att kvalificera till full garantipension måste man dock ha levt 40 år i Sverige mellan 16 och 65 års ålder (Försäkringskassans hemsida, 2005-05-20). Garantipensionen motsvarar 2,1 basbelopp för en ogift pensionär, 1,87 för en gift, och är prisindexerad. 2005 är ersättningen så 7 577,50 kr respektive 6 747,60 kr i månaden (Försäkringskassans hemsida, 2005-05-20). Om man har en inkomstpension på över 3

basbelopp, eller om man är gift 2,655, så upphör garantipensionen som skyddsnet (Maruo, Björklund & le Grand, 2004).

Premiereserven är den del där individen själv kan påverka. Man kan själv välja vilka fonder man vill spara i. Bland dem som administrerar fondsparandet ingår banker, försäkringsbolag och olika institut som startats enbart för denna orsak. Individen kan välja upp till fem fonder, bland 600, och kan när som helst byta, på Internet, utan vidare förvarning (Premiepensionsmyndighetens hemsida 2005-05-20). Finansinspektionen har ansvar för att godkänna och övervaka de fonder som ingår i premiereserven. Individen kan när som helst efter 61 år fyllda, begära att få ut sin premiepension (Maruo, Björklund & le Grand, 2004). I Sverige har PPM, premiepensionsmyndigheten, satt ett visst avgiftstak för fonder. De fonder som uppfyller myndighetens krav får sinsemellan fördela kunderna d.v.s. vi som betalar avgifterna för våra framtida pensioner (Svensson & Lindblom, 2004). Värdet i premiereserven kommer att öka konstant. Den framtidsprognos som SOU 1994:21 förutspått visar att premiereservens värde 2050, när systemet mognat, kommer att vara drygt 1 650 miljarder kronor.

Man kan som gift par välja att dela på sina premiepensionspoäng. Om man väljer att dela så måste man ansöka om det innan den 31 januari från det år man önskar dela på poängen. Delningen gäller fram till dess att en eller båda parterna, samt vid skilsmässa, väljer att avbryta delningen (Maruo, Björklund & le Grand, 2004).

Det gamla systemet bestod/består av ATP-systemet och, baspension i form av, Folkpensionen. Dessa två delar står för ett snitt av 65 % av en individs arbetsinkomst. Procentsatsen kan variera beroende på hur mycket man tjänade (Maruo, Björklund & le Grand, 2004). 1993 infördes en ny regel som innebär att man måste ha bott i Sverige i minst 40 år eller varit arbetsverksam i 30 år för att kvalificera till full Folkpension (Maruo, Björklund & le Grand, 2004). Uppfylls inte kraven minskar pensionen proportionerligt med antal år som man vistats i landet (Försäkringskassans hemsida, 2005-05-20). Giftna par får inte dubbel Folkpension utan beloppet minskar då till en viss del. Folkpensionen finansierades av statliga medel. En del av budgeten avsattes varje år åt Folkpensionens kostnader (Maruo, Björklund & le Grand, 2004). Det gamla systemet med ATP, allmänna tilläggspensionen, baserades på de 15 bästa årens inkomst. Man behövde dessutom vara arbetande och bidra till statens inkomster i minst 30 år. Systemet är eller var poängbaserat och ett typiskt DB-system (Svensson & Lindblom, 2004).

För att kvalificera sig till ATP så måste man ha jobbat i Sverige i minst tre år. Mellan 1 och 7,5 intjänade basbelopp per år, innebär pensionsgrundande inkomst i det gamla PAYG-systemet (Maruo, Björklund & le Grand, 2004). 2005 är taket på 7,5 basbelopp ca 29 100 kr i månaden (Försäkringskassans hemsida, 2005-05-20).

Tjänstepensionen eller avtalspensionen, som ligger ovanpå de offentliga pensionerna i tabell 4.2, är den samma för privatanställda och offentligt anställda, tidigare var det uppdelat. Tjänstepensionen motsvarar ca 10 % av lönen upp till 7,5 basbelopp (Elmér, Blomberg, Harrysson & Petersson, 2000).

4.2.1 Debatt då och nu

I Sverige väljer man att ha ett obligatoriskt nationellt pensionssystem eftersom det är den mest solidariska lösningen. Ett frivilligt system skulle innebära konkurrens bland försäkringsbolag. Då alla individer inte utgör samma risk så kommer premierna att se olika ut, vilket i sin tur leder till att de höjs. Om premierna höjs så hoppar fler av, det blir en ond cirkel och systemet skulle kollapsa (Ståhlberg, 2004).¹³

År 2002 utbetalades 161,2 miljarder kronor i form av ålderspension, omräknat till BNP var det motsvarande 6,9 % (Ståhlberg, 2004). 2004 var utgifterna för ålderspensionen 170,6 miljarder kronor (Regeringens hemsida, 2005-05-10). I jämförelse beräknas premiereserven år 2050 motsvara 30 % av BNP (Maruo, Björklund & le Grand, 2004). Med facit i hand så är det enkelt att se varför en reform var ett måste. Pensionerna ökar bara för varje år och kostar samhället mer och mer pengar. För att försöka få ner kostnaderna har man först och främst tagit bort deltidspensioneringen, detta ägde förvisso rum på 1990-talet. Sedan har man byggt in nya gränser i det nya systemet så som att man höjt pensioneringsåldern från 60 till 61 år. Dessutom har man tagit bort rätt till garantipension tills man fyllt 65, man får då bara inkomstpensionen under tiden. Utöver detta erbjuder man möjlighet att utöka sin pensionspoäng fram till och med det att man fyllt 70 år (Maruo, Björklund & le Grand, 2004). Detta skall motivera äldre människor att avstå från pensionering och fortsätta bidra till systemet.

¹³ Socialförsäkringarna i Sverige är till för att skydda individer eller hjälpa dem vid svåra situationer i livets olika skeden. Bland socialförsäkringarna ingår givetvis även ålderspensionen.

4.2.2 Sveriges pensionshistoria

Det gamla pensionssystemet har funnits sedan 1960 och var ett traditionellt DB PAYG-system. Debatterna kring ATP-systemet började gå varma på 1980-talet. Kvinnor fick allt för låg lön under sina verksamma år för att kunna få en jämställd pension. Varför betalade man in till ATP på den lön som översteg taket, 7,5 basbelopp, och därmed inte räknades (Lindbeck, 1992: och Palme, 2001). För att komma till bukt med alla problem och orättvisor fick systemet en konstruktion som innebar att arbete lönade sig mindre och mindre. Folk med akademisk utbildning tjänade in högre pensionspoäng, på sina första tio år, än vad vanliga industriarbetare kunde klara av på 15 (Finansdepartementet, 1991:27). Det debatterades även om att ATP-systemet borde löneindexeras istället för, som det var, prisindexeras. Att det var prisindexerat innebar att pensionssystemet enbart fungerade om landet hade en stabil ekonomiskt tillväxt över en lång period. Sådant var och är fortfarande inte fallet. Om det skulle gå dåligt eller om tillväxten var för liten skulle pensionssystemet belastas allt för mycket och i längden inte hålla (Finansdepartementet, 1991:27).

1984 tillsattes en kommitté av den socialdemokratiska regeringen. Man ville få en så stor representation som möjligt i utformandet av det nya pensionssystemet. I kommittén ingick riksdagsmän från Socialdemokraterna, Moderaterna, Centerpartiet, Folkpartiet och Vänsterpartiet. Utöver dessa tillkom sakkunniga från LO, TCO, SACO och SAF men även representanter från Försäkringskassan, handikapporganisationer och pensionärsorganisationer. Experter fanns också med i kommittén. Anledningen till att man bildade en så bred kommitté var att man ville slippa politiska konflikter samt att man inte skulle förlora väljare då det nya systemet var utformat. Om alla hade varit med och bestämt skulle det inte finnas någon anledning till att skuldbelägga Socialdemokraterna. Den slutliga rapporten kom 1990 och förespråkade en total förändring av pensionssystemet. Rapporten fick namnet SOU 1990:97 (Maruo, Björklund & le Grand, 2004).

1994 beslutades att ett nytt pensionssystem skulle införas i Sverige, ett preliminärt beslut fattades i Riksdagen. Detta efter att den andra kommittén, som skapats 1991, blivit klar med sin slutliga rapport SOU 1994:20. Svenskarna litat på offentliga utredningar. Politikerna löser konflikter med hjälp av dessa eftersom de känner till deras betydelse. Därför kunde det nya systemet antas och röstas igenom (Palme, 2001). Anledningen till att det gick så snabbt var att man ville undvika frågan i valen på hösten samma år. Vänsterpartiet och Ny Demokrati motsatte sig förslaget utan någon vidare framgång. Beslutet hade ingen laga kraft utan blev

först fullständig efter omröstningen i juni 1998. Den största anledningen till att man inte kunde enas tidigare var det nya inslaget med en premiereserv (Maruo, Björklund & le Grand, 2004).

Socialdemokraterna gick med i utredningsgruppen då de inte hade mycket till val. Dels var det rädsla för att hamna utanför processen. Men den stigande arbetslösheten och den sviktande ekonomin bidrog till att de var tvungna att samarbeta (Palme, 2001).¹⁴ En annan teori som läggs fram av Lundberg (Palme, 2001) är att Socialdemokraterna ville påbörja reformeringen under den borgerliga regeringens mandatperiod. På så sätt behövde inte socialdemokraterna få all skulden för det nya systemet.

Det nya systemet skulle införas gradvis och ha mer karaktär av ett försäkringssystem än ett traditionellt DB PAYG-system. Reformens andra stora mål var att tydliggöra en säkrad inkomst för dem som inte har kunnat bidra tillräckligt till systemet. Största skillnaden mellan det gamla och det nya systemet är ju dock övergången från Defined Benefit till Defined Contribution (Maruo, Björklund & le Grand, 2004).

5 JÄMFÖRELSE OCH ANALYS

För att knyta ihop uppsatsen och återgå till Denks (2002) komparativa metod, ska jag här försöka sammanställa och ställa upp de likheter och skillnader, i ovanstående pensionssystem, jag funnit under uppsatsens process.

Låt oss börja med att se till vad Sverige och Japan har att erbjuda de som av någon anledning inte kunnat bidra till systemet. I Sverige hade vi förut Folkpensionen som gav alla medborgare rätt till försörjning då de nått pensionsåldern. Sedan 1999 är den ersatt av Garantipensionen. De som bott i Sverige i 40 år eller längre har rätt till full garantipension. Denna motsvarar drygt 7 600 kr i månaden. Det är inte mycket med tanke på de kostnader man kan tänkas ha utöver hyra och bostad.¹⁵ Det japanska systemet har också ett motsvarande skyddsnät för dem som inte har så hög inkomst. De som ingår i tredje kategorin i BP i Japan, främst makor, har en säkrad pension på motsvarande 4 500 kr i månaden, d.v.s. om de vistats i landet i 40 år. Detta fungerar enbart eftersom pengar tas från dem som betalar in till sin egen

¹⁴ Det bör tilläggas här att det var en borgerlig Regering som hade makten i landet under perioden.

¹⁵ Dock har pensionärer i Sverige rätt till KBT, kommunalt bostadstillägg (Försäkringskassans hemsida, 2005-05-20). Huruvida de japanska pensionärerna har liknande rättigheter vet jag dessvärre inte.

kategori. De som betalar in mest är de i kategori två då dessa inte kan undkomma skatten på sin lönelapp. Första kategorin kan komma undan betalning genom att inte anmäla sin inkomst till staten. I Sverige kan vi inte komma undan på samma sätt. Vi har givetvis svartarbete och bidrag, men annars dras vår pensionsgrundandeinkomst direkt från våra intjänade slantar. Ståhlberg (2004) skriver i sin bok att vi i Sverige valt det obligatoriska systemet för att det är det mest solidariska. Jag skulle vilja påstå att det även är en säkerhet från staten att komma åt fripassagerare. Många japaner ser hellre till att få smaka en bit av "pajen" än att vara med och baka den (Maruo, Björklund & le Grand, 2004). Då Japan inte är en välfärdsstat i enlighet med Sverige, så är det kanske inte så konstigt att invånarna resonerar som de gör. Svenskarna tillförlitar sig oerhört på staten om man jämför med andra länder. Om det är av vana eller om det beror på att svenskarna är ett solidariskt folk är en annan diskussion. Dock står det klart att japanerna inte litar på staten eftersom det faktiskt rör sig om miljoner invånare som väljer att avstå från att betala in till pensionssystemet.

Det gamla ATP-systemet bör också tas med i analysen även om det är ett system som håller på att försvinna. Det var, precis som det nya, ett PAYG-system som syftade till att ge sina anslutna förutbestämda förmåner. Det japanska systemet bygger idag på samma DB princip. För att inte deras system skall kollapsa har de dock valt att göra små reformer i förhoppning om att det skall räcka. En utav dessa är att indexera pensionerna till bruttolönen istället för nettolönen. Ju högre andelen äldre i befolkningen blir desto mer skatter eller avgifter på lönen blir det för att försörja dem och därmed ökar inte pensionerna utan snarare minskar (Svensson & Lindblom, 2004 och Maruo, Björklund & le Grand, 2004). Ett ganska smart drag då det ger en långsammare utveckling på pensionsfronten. Pensionssystemen i länder med "dålig" demografisk utveckling har inte den åldrande befolkningens som problem, utan snarare är det indexeringen som det är fel på (Svensson & Lindblom, 2004).

Problemet är dock inte helt borta eftersom den äldre andelen människor fortfarande växer i rasande takt. I början av 2000-talet hade de äldre det ekonomiskt bättre per capita, efter att de fått sin pension, än vad de som var i åldrarna 30-40 hade det (Maruo, Björklund & le Grand, 2004). För ett land som runt 2030 beräknas ha en folkmängd som till 1/3 består av individer över 65 år, finns inte mycket mer att göra än att reformera systemet. Det behöver inte ske idag, men det blir enklare om det görs tidigare. Ju längre man väntar desto svårare kommer det bli att konvertera det nuvarande systemet. Kanske väntar man på att systemet skall vara på väg mot kollaps, som i Sverige, för att vinna folkets stöd i en totalreformer? I jakten på en

lösning på det stundande problemet har japanerna även diskuterat en konsumtionsbaserad skatt, även känt i Sverige som moms. Den skatt som då kommer in via moms skulle vara öronmärkt för just pensionernas kostnad. Detta med anledning av att förslaget redan mötts av protester (Maruo, Björklund & le Grand, 2004). Det har även framkommit förslag på att införa NDC, national defined contribution, som i Sverige. Frågan är om japanerna är beredda att anta ett nytt system som då blir obligatoriskt (Maruo, Björklund & le Grand, 2004) Som jag i tidigare kapitel redogjort så är reformerna bundna av det redan existerande systemet. Förslaget med moms och NDC går helt emot vad japanerna sedan tidigare är vana vid.

Den demografiska utvecklingen och den ekonomiska tillväxten var de främsta faktorerna som gjorde uppbrottet från ATP möjligt. Kvinnorörelsen som klagade och det ökande privatsparandet, tydde på att folk var missnöjda med ATP-systemet (Palme, 2001). Utöver detta uppstod debatter om orättvisor mellan vanliga industriarbetare och akademiker (Lindbeck, 1992). Akademikerna hävdade ur sin vinkel att de betalade av stora studielån. Medan industriarbetarna klagade på att akademikerna kunde tjäna in sin pension på bara några år. Detta har fascinerat och förvånat såväl svenskar som utländska forskare. Path dependency kunde göra en konsensus möjlig, mellan socialdemokraterna och högerblocket, genom att utesluta vissa alternativ ur bilden. En ideologisk övergång var omöjlig då ingen generation vill betala dubbelt enligt Lundberg (Palme, 2001). Man kunde inte heller behålla det gamla systemet till följd av missnöjet. På så vis kunde partierna enas om de få vägar som fortfarande fanns att gå. De borgerliga partierna var enligt Lindbom (Palme, 2001) nöjda med premiereserven, även om de önskade att den skulle få ökad betydelse med åren.

I och med införandet av premiereserven kunde dock path dependency övervinnas. AP-fonderna, som borgarna varit negativa till under så många år, kunde användas för att minska friktionen mellan det nya och det gamla systemet då övergången påbörjades (Palme, 2001). Daniel Mazmanian och Paul Sabastier (Rothstein, 2002) hävdar att lyckad implementering är beroende av en rad punkter. Dessa var också viktiga för att det nya systemet skulle kunna införas och accepteras av svenska folket. Några av dessa punkter är:

- Ett specifikt mål som är väl utformat. Vilket man får säga att pensionsreformen hade, ett klart och tydligt mål alltså.
- Åtgärden måste vara utformad så att målgruppen kan förväntas bete sig som avsett. Om det nya systemet skulle fortsätta med diskriminering av kvinnor och ta ut avgifter

på ickepensionsgrundande inkomst. Så skulle målgruppen, framtidens pensionärer, med all sannolikhet inte uppskatta det.

- Anförtros till en skicklig organisationsledning. Utredningsgruppen var enligt Lundberg (Palme, 2001) en ovanligt effektiv sådan. Så utarbetades också ett nytt pensionssystem på bara några år.
- Ha stöd av organisationer som representerar målgruppen. Det var med anledning av denna punkt som Regeringen lät representanter för bland annat LO och Försäkringskassan ta del av utredningen.
- Ha stöd av politiker och centrala ämbetsmän. Det nya systemet med en nyinförd premiereserv gjorde att båda blocken, det röda och det blå, kunde stödja reformen.

Japan har också stött på problem med path dependency. Det inträffade då man försökte skapa ett mer strukturerat andra lager i pensionsschemat. Storföretagen motsatte sig att staten skulle ha översikt över deras egna pensionssystem, det system som innebär utbetalningar av klumpsummor.

För att kunna använda förmånssystemet måste man, tror jag, anpassa det efter den nya medellivslängden. Detta sätt har Sverige adapterat sitt pensionssystem efter. Det är då dock frågan om ett DC-system. Om man skulle anpassa det japanska systemet på liknande sätt tror jag risken finns att pensionerna blir allt för låga inom en snar framtid. Eftersom medellivslängden i både Japan och Sverige konstant ökar, enligt tabell 3.3 och 3.4. I tabellerna görs klart att medellivslängden ökar ganska påtagligt med bara fem års mellanrum för både män och kvinnor, i båda länderna. Denna ökning i kombination med att det går färre arbetare per pensionär, i fråga om försörjning, tror jag skulle göra att pensionerna i egenskap av skyddsnet skulle försvinna ganska snabbt.

De pensioner som är utanför det offentliga regi, hur ser dem ut? Även om det är de offentliga pensionerna som är intressanta i den här uppsatsen måste det utökade skyddet tas med i någon form. I Sverige har vi som ses i tabell 4.2 en Tjänstepension/avtalspension som ligger ovanpå det grundläggande skyddet. Vid sidan av så har svenskarna även det privata sparandet som blivit mer intressant på senare år. Det privata pensionssparandet har ökat lavinartat i länder med mindre generösa pensionssystem (Svensson & Lindblom, 2004). Men även om efterfrågan är stor så är det ju ändå bara de med högavlönade jobb som har råd att lägga undan så pass mycket pengar att man kan avnjuta en bättre standard vid pensionen. Ensamstående

mödrar lär t.ex. inte ha samma förutsättningar att lägga undan pengar som bankdirektörer. Avtalspensionen är hur som helst anpassad för att fylla upp den grundläggande pension som man får från staten. Den motsvarar oftast drygt 10 % av lönen. De japanska avtalspensionerna är de som omnämns som EPI och MPP. De japanska avtalspensionerna är ännu uppdelade i privata och offentliga sektorn. Detta försvann under senare hälften av förra seklet i Sverige (Elmér, Blomberg, Harrysson & Petersson, 2000). De som ingår i MPP får bättre förmåner då denna grupp är något mindre än EPI samt att de inte kan få ut något av tredje lagret i schemat. Båda systemen är PAYG och innebär således att man ingår i dem mer eller mindre automatiskt. Den motsvarande privata delen i det japanska pensionssystemsschemat är så EPF och TQPP. Dessa är helt frivilliga och sköts av företagen som erbjuder sina anställda detta alternativ. Det finns 736 000 olika TQPP-grupper. Hur många bolag och institut som existerar i den svenska privatspararens valmöjligheter vet jag inte. Vad jag vet är att de utgörs av främst banker och försäkringsbolag (Elmér, Blomberg, Harrysson & Petersson, 2000).

West-Pedersen hävdar med hjälp av Luxemburg Income Study att privatpensioner i alla länder leder till ökade klyfter och ojämnlighet (Svensson & Lindblom, 2004). Även om vi i Sverige har ett relativt högt BNP per capita innebär inte detta att gemene man har dessa pengar i handen. Långt ifrån alla tjänar den summan på sitt arbete under ett år. Ett liknande resonemang framhävs av Lundberg (Palme, 2001). Men om de statligt administrerade pensionerna inte längre räcker till kommer befolkningen automatiskt att söka sig till andra, privata, alternativ. Den demografiska utvecklingen i Sverige kan mycket väl leda till att privatpensionerna blomstrar om 20-30 år. Huruvida privatpensionerna i Japan bidrar till en klyfta mellan fattiga och rika vet jag inte. Japan är ett land där marknaden styr väldigt mycket. Man har låga skatter till skillnad från Sverige. Här används skatterna indirekt för att utjämna klyftan genom socialbidrag, bostadsbidrag o.s.v. Det skulle vara intressant att se hur det japanska samhället ser på offentliga bidrag till pensionärer. Jag har fått berättat för mig att lönerna är väldigt höga i Japan. Men i gengäld är det oerhört dyrt att bo och leva i Japan. Så hur ser då klyfterna ut, om några, där borta i öst?

Höjningen av pensionsåldern och olika gränser för olika pensioner är ett sätt att få till stånd ett fungerande system. I Sverige har man bland annat tagit bort möjligheten för garantipension före 65 års ålder. Väljer man att gå i pension när man fyllt 61 får man nöja sig med inkomstpensionen. Japan har olika gränser för de olika kategorierna. De som jobbar och betalar in till systemet får inte lov att gå i pension förrän de fyllt 65, åtminstone får de ingen

baspension om de gör det innan. Japanska staten har sedan 2001 bestämt att pensioneringsgränsen skall gå vid 65 års ålder för alla kategorier. Man ökar gränsen med ett halvår per år och 2013 skall samma gräns gälla för alla. För att få folk att jobba längre har man i Sverige till och med infört riktlinjer som innebär att om man jobbar mellan åren 65 och 70 så ökar man på sin pension ytterligare. Det japanska systemet tillåter också att man skjuter upp sin pension till dess att man fyllt 69 år (Social Security Online, 2005-04-22). Överallt i länder som har en liknande framtid som Sverige och Japan, vad gäller demografi, försöker man i dagsläget att höja pensionsåldern till 65 år för alla kategorier av människor. Även om landet i fråga inte har samma grova problematik följer man detta mönster. Jag vet inte om utvecklingen beror på Världsbankens riktlinjer eller om de ser på Sverige och Japan som avskräckande exempel.

En stor skillnad som återfinns i ländernas arbetskraftsstyrka är den fördelning som gäller kvinnor och män. I Japan jobbar inte kvinnorna i samma utsträckning som männen vilket leder till att de inte alls får samma förutsättningar att komma in i systemet. I Sverige är det mer jämt fördelat i och med den familjepolitik som förs i landet. Det japanska samhället har fortfarande kvar många hemmafruar som jobbar deltid eller inte alls. Deltidsarbete kvalificerar inte till en annan kategori, än tredje, med bättre förmåner. Istället får de förlita sig till att deras män, eller sambos, bidragit till systemet i minst 25 år för att de skall få någon pension (Social Security Online, 2005-04-22).

Det förmånsbaserade systemet har fördelen att man får en specifik förmån enligt en ganska enkel tabell eller schema. I privata fall utgör dock inflation och konkurs i företaget, där pensionären jobbat, en stor risk för att man blir utan ersättning (Svensson & Lindblom, 2004). Detta kan tänkas vara en av anledningarna till att den japanska staten vill ha bort alla TQPP-grupper. Företaget som står för regin för den specifika TQPP-gruppen måste ta hela smällen vid ett eventuellt underskott. Många TQPP har redan fått avslutas p.g.a. just den problematiken (Bonoli & Shinkawa, 2005). Offentliga förmånsbaserade pensioner brukar dock vara säkrade genom indexering för att kunna undvika risker med att pensionärer blir utan ersättning (Svensson & Lindblom, 2004). En liknande risk finns i det svenska offentliga systemet. Den nya svenska premiereserven erbjuder oss en chans att tjäna pengar på vår egen pension. Problemet är att vi lika gärna kan förlora på våra investeringar och fondplaceringar. Premiereserven kan vid utbetalningen variera mellan att stå för 30 % av hela din pension, eller

om det vill sig illa 0 % (Försäkringskassans hemsida, 2005-05-20 och Premiepensionsmyndighetens hemsida, 2005-05-20).

Slutligen kan man väl konstatera, av de fakta som presenterats, att pensionärerna måste stå för en hel del kostnader i samhället. 22,5 % av inkomsterna till japanska staten gick till socialförsäkringsförmåner 2002. Av denna del stod de äldre för ca 70 % av användandet (Maruo, Björklund & le Grand, 2004). I Sverige kostade pensionerna 2004 ca 170 miljarder kronor (Regeringens hemsida, 2005-05-10).

Det märks att de båda länderna försöker och har försökt, under en längre period, reformera och utforma pensionssystemen för att passa den demografiska utvecklingen. Man kan tydligt märka detta dels genom att ta del av den diskussion som förs i de båda länderna. Diskussionen kring ATP-systemets brister har förts sedan 1980-talet i Sverige. Ett annat sätt man kan märka det på är genom att se till de ansträngningar som de två statsstaterna gjort då det gäller att utforma system som skall hålla längre än tio år framöver. Indexeringar har gjorts och utformats för att kunna ge våra pensionärer det stöd de behöver. Finansieringen av pensionerna är gjord med antingen skatter eller avgifter som beläggs den arbetande delen av befolkningen. Den äldre delen av befolkningen håller väldigt starka väljarröster och därför är politikerna väldigt måna om att hålla denna grupp nöjd. Man har försökt med olika medel i de två länderna, men i stort går de ut på samma sak: att behålla pensionerna på en hög nivå. De reformer som gjorts i anslutning till väljarfiskandet är, åtminstone i Japan, i högsta grad beroende av tidigare system och uppfattning. Det svenska pensionssystemet kunde reformeras och få två helt nya inslag, premiereserven och DC-systemet. Jag har ovan spekulerat i vilka faktorer som kan ha legat bakom öppningen för denna möjlighet. En avgörande faktor tror jag ändå är att Sverige hade ett skifte i maktsätet. Man gick från socialdemokratisk regering till högerkoalition och åter till det socialdemokratiska styret. Samtidigt utformades det nya systemet genom kompromisser och kommittéer. Svaret på om path dependency är viktigt får nog bli ett "ja" trots allt. Även om Sverige lyckades med sin reformering av systemet. Så finns det ganska klara kopplingar mellan det nya och det gamla i utformningen.

6 REFLEKTIONER

Avslutningsvis vill jag här sammanfatta samt ge några synpunkter på det jag lärt mig under uppsatsens gång. Det har varit ett mycket lärorikt arbete och jag hoppas att läsaren har kunnat få ut så gott som lika mycket som jag själv.

I uppsatsen har jag gått igenom hur man kan bygga olika pensionssystem först lite ytligt för att sedan lägga fokus på de två länderna jag valt ut. I början av uppsatsen finns det en teori om att utformandet av pensionssystem har en stark anknytning till hur det redan ser ut i systemet. att man inte kan göra om ett system hur som helst. Under resans gång har dock bilden förändrats. Sverige är ett bra exempel på hur man kan bryta mönstret. Dock verkar förändringarna större än vad dem egentligen är, PAYG-systemet är som bekant kvar. Den stora reformationen är egentligen införandet av premiereserven. Så path dependency går inte att komma undan. Även om det är ett sönderfallande system som skall reformeras.

Skillnader och likheter finns det absolut i de båda länderna. Men trots deras väldigt olika natur och kulturella arv, är det förvånansvärt mycket som är likt. Jag hade en förförståelse om att Japan skulle ha dåliga pensioner då det är ett land med väldigt låga skatter. Men skillnaden var inte mycket stor från det svenska systemet. Något annorlunda regler och ersättningar, men i stort så kände man igen sig. Det skall dock tilläggas att det japanska systemet framstår som oerhört komplicerat vid en första anblick. Efter denna tid tror jag ändock att jag fått en rätt så bra bild av hur det fungerar. Om inte så är det att gå tillbaka till ritbordet.

Den demografiska utvecklingen hade jag en förförståelse om att den var av negativ prognos för båda länderna. Men att den skulle vara så enormt stor för den japanska befolkningen hade jag aldrig kunnat tro. Inom 30 år estimeras befolkningen ha sjunkit med 7 miljoner! Däröver består då den kvarstående befolkningen av 1/3 äldre över 65 år. Finns det något som skulle kunna vända denna trend, förutom ett krig eller snarare en efterkrigstid. 1940-talet och framåt var goda år för de flesta länderna i världen. Det är på grund av efterkrigstidens goda år som vi kommer att ha en stor anstormning pensionärer de närmsta åren.

Den svåraste biten i uppsatsen har varit att förhålla sig källkritisk till material som är översatt från ett språk till ett andra och sedan till ett tredje. Hur vet man att allt är rätt översatt från första början? Tilliten till de japanska originalförfattarna har varit allt för stor kan jag känna ibland. Men vilka kan systemet bättre om inte de som omfattas av det?

Det jag skulle vilja ha tittat närmare på är hur pensionärerna har det rent ekonomiskt i de olika länderna. Den japanska grundpensionen var något lägre än den svenska och då har jag fått berättat för mig att det är oerhört dyrt att bo och leva i Japan, åtminstone i storstäderna. Hur

gör japanerna när de blir gamla då? Finns det bidrag för dem att söka eller flyttar de ut från storstäderna för att kunna leva? Det finns egentligen många frågor kvar att besvara i ett sådant här arbete. Som vad som kommer att hända med oss som går i pension om 40 år. Hur ser premiepensionen ut då? Kommer systemet att ha reformerats ännu en gång till följd av orättvisor, demografi eller ekonomisk tillväxt? Men risken är att uppsatsen blir allt för vidsträckt och med all sannolikhet aldrig färdigt om man fortsätter att ställa frågor hela tiden. Ett svar väcker en annan fråga om man bara besitter intresse för ämnet.

KÄLL- & LITTERATURFÖRTECKNING

Antologier

Lindbom, Anders (2001) "De borgerliga partierna och pensionsreformen" i Palme, J., red: *Hur blev den stora kompromissen möjlig? Politiken bakom den svenska pensionsreformen.*

Stockholm: Pensionsforum

Lundberg, Urban (2001) "Socialdemokratin och 1990-talets pensionsreform" i Palme, J., red: *Hur blev den stora kompromissen möjlig? Politiken bakom den svenska pensionsreformen.*

Stockholm: Pensionsforum

Shinkawa, Toshimatsu (2005) "The politics of pension reform in Japan: Institutional legacies, credit-claiming and blame avoidance" i Bonoli, G. & Shinkawa, T., red.: *Ageing and pension reform around the world: Evidence from eleven countries.* Northampton, Massachusetts:

Edward Elger

Steffen, Karen (2001) "State employee pension plans" i Mitchell O., Husted, E., red.: *Pensions in the public sector.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press

Takayama, Noriyuki (2004) "Pension arrangements in the oldest country – The Japanese case" i Maruo, N., Björklund, A. & le Grand, C., red.: *Welfare policy and labour market: Transformation of the Japanese and the Swedish models for the 21st century.* Stockholm: Stockholms universitet

Wadensjö, Eskil (2004) "Pension reforms in Sweden – A new model" i Maruo, N., Björklund, A. & le Grand, C., red.: *Welfare policy and labour market: Transformation of the Japanese and the Swedish models for the 21st century.* Stockholm: Stockholms universitet

Monografier

Denk, Thomas (2002) *Komparativ metod – förståelse genom jämförelse.* Lund: Studentlitteratur

Disney, Richard & Johnson, Paul (2001) *Pension systems and retirement incomes across OECD countries*. Bodmin: MPG Books Ltd.

Elmér, Åke, Blomberg, Staffan, Harrysson, Lars & Petersson, Jan (2000) *Svensk socialpolitik*. Lund: Studentlitteratur

Lindbeck, Assar (1992) *Klarar vi pensionerna?* Stockholm: SNS Förlag

Rothstein, Bo (2002) *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska lojalitet*. Andra upplagan. Stockholm: SNS Förlag

Spicker, Paul (2000) *The welfare state: a general theory*. London: SAGE Publications Ltd

Ståhlberg, Ann-Charlotte (2004) *Socialförsäkringarna i Sverige*. Stockholm: SNS Förlag

Officiella tryck

Ds 1991:27 *Det framtida pensionssystemet – två alternativ*. Stockholm: Allmänna Förlaget

Keizai Koho Center (2004) *Japan 2004: An international comparison*. Tokyo: Masami Tashiro

Uppsatser

Ikeda, Yoshimasa & Takashima, Susumu (1992) *Specific Feature of Development of Social Welfare in Japan in Comparison with that of Western European Countries*, Japan: Bukkyo University, Japan

Svensson, David & Lindblom, Henrik (2004) *Pensioner i utveckling*. Lund: Socialhögskolan

Tidsskriftsartiklar

Harrysson, Lars & O'Brien, Mitchell (2004) Pension reform in New Zealand and Sweden – a comparative analysis of path dependency. *Nordisk Försäkringstidsskrift*. 2004:1

Internetkällor

Errold F & Moody Jr. (2005) "Life expectancy tables"

<<http://www.efmoody.com/estate/lifeexpectancy.html>> [cited 4 maj 2005]

Försäkringskassan (2005) "Pensionssystemet" Försäkringskassans officiella hemsida

<<http://www.forsakringskassan.se/>> [cited 20 maj 2005]

Premiepensionsmyndigheten (2005) "Premiepensionen – vad är det?"

Premiepensionsmyndighetens officiella hemsida

<www.ppm.nu> [cited 20 maj 2005]

Regeringen (2005) "Offentliga finanser" Regeringens officiella hemsida

<www.regeringen.se> [cited 10 maj 2005]

Social Security Online (2005) "Social security programs throughout the world" U.S. Social Security Administration officiella hemsida

<<http://www.ssa.gov/>> [cited 22 april, 9 & 10 maj 2005]

Statistics Bureau (2005) "Population estimates" Ministry of internal affairs and communications officiella hemsida

<<http://www.stat.go.jp/english/>> [cited 4 maj 2005]

Statistiska Centralbyrån (2005) "Sveriges folkmängd 1860-2004" SCB:s officiella hemsida

<<http://www.scb.se>> [cited 22 april 2005]

Sveriges Pensionärsförbund (2005) "Pressmeddelanden 1999" SPF:s officiella hemsida

<<http://www.spfpension.se>> [cited 08 juni 2005]